

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ι. Τὰ ἐλατήρια τῆς ὁμαδικῆς ἐνεργείας.

Ἐν τοῖς προηγουμένοις εἶδομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ὁμαδικῇ αὐτοῦ δράσει καὶ ζωῇ ἐπιτελεῖ οὕτως ἢ ἄλλως, διὰ κινήσεων ἢ σιμβόλων, ἐνεργείας διαφόρους, ἀπαντῶν εἰς τὰς μετὰ τῶν ὁμοίων του σχέσεις.

Παρατηρῶν ἄλλους ἐπιτελοῦντας ἐργασίαν τινὰ διατίθεται δυσμενῶς ἢ εὐμενῶς πρὸς αὐτούς, ἐπιθυμεῖ νὰ μιμηθῇ ἢ μὴ αὐτούς, ἀντιτίθεται ἢ μὴ εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, ἀπαντᾷ δηλ. κατὰ τινὰ τρόπον, ἢ τὸν αὐτὸν πάντοτε, ἢ καὶ διάφορον, εἰς τινὰ κατὰστασιν, δεικνύει διαφέρον ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ἰδρύει αἰκοδομήματα, ὀργανώσεις, συλλόγους, σωματεῖα, κ.λ.π.

Ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ὁμάδων βασίζεται ἐπὶ δύο εἰδῶν θάσεων καὶ ἐλατηρίων, τὸ μὲν ἐκ γενετῆς προερχομένων διὰ τῆς κληρονομικότητος, τὸ δὲ ἐπικτητῶν. Καὶ τὰ μὲν ἐκ γενετῆς καλοῦμεν διὰ διαφορῶν ὀνομάτων: ἐμφύτους διαθέσεις, ἔνστικτα, συνθέτους ἀντανεκλαστικὰς κινήσεις, βιολογικὰς ὀρμὰς, φυσιολογικὰς τάσεις, κ.λ.π., τὰς δὲ ἐπικτητῶν καλοῦμεν ἕξεις, γνώσεις, ἢ μαθήσεις.

Τὴν ἐκ γενετῆς, ἐκ κληρονομικότητος, προῖκα τοῦ ἀνθρώπου διακρίνομεν εἰς δύο εἶδη: α) «Φυσιολογικὴν κληρονομίαν» καὶ β) «Κοινωνικὴν κληρονομίαν». Καὶ ὑπὸ μὲν τὴν πρώτην διακρίνομεν τὰς ὀρμὰς, τὰς ἀνάγκας, τὰ ἔνστικτα, τὰς κλίσεις, τὰς διαθέσεις καὶ τὰς συναισθηματικὰς τάσεις, ὑπὸ δὲ τὴν δευτέραν διακρίνομεν τὸ «Φυσικὸν περιβάλλον» (θουνά, πεδιάδας, λίμνας, ἀγρούς κ.λ.π.) καὶ τὸ «Κοινωνικὸν περιβάλλον» (παραδόσεις, γλῶσσαν, ποίησιν, θρησκείαν, γενικώτερον πολιτισμὸν, κ.λ.π.).

Πᾶς ἄνθρωπος φέρει καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶδη τῶν κληρονομιῶν, ὡς μέλος δηλ. τῆς φυλῆς του λαμβάνει καὶ δίδει βιολογικὴν κληρονομίαν, ἐνῶ ὡς μέλος τῆς κοινωνίας, ἢ κοινωνικῆς τινος ὁμάδος, κτᾶται καὶ μεταδίδει διὰ τῆς ἐπικοινωνίας κοινωνικὴν κληρονομίαν.

Τὰ δύο δὲ ταῦτα εἶδη τῶν κληρονομιῶν ἀποτελοῦσι τὰ θεμέλια καὶ τὰς θάσεις τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας πύσης ὀργανωμένης ἢ μὴ ὁμάδος, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐξέτασις τούτων ἐπιβάλλεται εἰς πάντα μελετητὴν τῆς κοινωνίας.

ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως καὶ πάντα τὰ ἔμφυχα ὄντα, ἔχει προικισθῆ διὰ τῆς ἰκανότητος τοῦ ἀπαντᾶν ἢ ἀντιδρᾶν εἰς ἓν εἶδος ἐνεργείας τοῦ περιβάλλοντος, κατὰ τρόπον ἐπωφελῆ διὰ τὸν βίον αὐτοῦ. Οὕτως ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐπικοινωνίας του διατίθεται εὐαρέστως ἢ δυσαρέστως, ἐπιζητεῖ τὴν συναναστροφὴν των, ἢ ἐπιτίθεται, ἀπαντᾷ εἰς τινὰ ἐρώτησιν, ἢ θωπεύει αὐτοῦς,

ἢ τέλος φεύγει μακρὰν τοῦ ἐρεθισμοῦ καὶ τῆς παρουσίας τῶν ἀνθρώπων τούτων.

Αἱ ἀντιδράσεις αὗται, ἢ διαθέσεις, ἢ γενικώτερον «ἀπαντήσεις» τοῦ ἀτόμου δι' ὧν φύσει, ἔνεκα ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν ἐρεθισμάτων ἢ καταστάσεων, τοῦτο ἀντιδρᾷ, εἶναι 3 εἰδῶν: α) ὀργανικαὶ (πρὸς ἀναπνοήν, πρὸς κυκλοφορίαν, πρὸς ἔκκρισιν, κ.λ.π.) β) ἀντανεκλαστικαὶ (πταρμός, κλείσις βλεφάρων ἔνεκα ἐπιφάσεως κόνεως, κ.λ.π.) γ) ὄρμαι, διαθέσεις, ἀνάγκαι, ἔνστικτα (πρὸς ἀναπαράγωγὴν, πρὸς ἐπικοινωνίαν, πρὸς ἐπιδοκιμασίαν κ.λ.π.) καὶ δ) ἱκανότητες (πρὸς κρίσιν, ἀντίληψιν, φαντασίαν, κ.λ.π.).

Ἐκ τῶν μορφῶν τούτων τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιδράσεως ἐκεῖναι, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ ἐλατήρια τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καὶ τὰ κίνητρα, εἶναι αἱ ὄρμαι ἢ ἔνστικτα, ὀρμέμφυτα (drives, motives, instincts) καὶ αἱ διαθέσεις.

Τὰ ἔνστικτα πιστεύεται ὅτι εἶναι (1) εἰς διάφορον βαθμὸν περιεπλεγμέναι νευρικαὶ ἐνώσεις, δι' ὧν ἐκτελοῦνται ἐνέργειαι ὑπὸ τοῦ ἀτόμου μετ' ἐπιμόνου διαφέροντος, συνοδευόμεναι πᾶσαι ὑπὸ συναισθηματικῶν χαρακτηριστικῶν καὶ ἐκδηλώσεων. Διὰ τῶν ὀρμῶν τούτων πᾶς ἄνθρωπος εἶναι πεπρωτισμένος εἰς διάφορον βαθμὸν καὶ ποσότητα, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διαφόρως ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῶσι δύο ἄτομα διὰ τούτων εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν πεπρωτισμένα.

Τὰ ἔνστικτα ταῦτα καὶ αἱ συνοδεύουσαι αὐτὰ συναισθηματικαὶ ἐκδηλώσεις εἶναι τὰ πρῶτα κίνητρα, αἱ μεγάλαι φυσικαὶ δυνάμεις τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἕκαστον δὲ τούτων συνεργεῖ εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ζωῆς καὶ συντελεῖ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν τύπων καὶ τῶν μορφῶν τῶν κοινωνικῶν ἰδρυμάτων καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως.

Αἱ ἐκδηλώσεις αὗται εἶναι αἱ δυνάμεις τάσεις, αἵτινες καλλιεργούμεναι καθορίζουσι τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ αὐτῶν δὲ χαλιναγωγουμένων, καλῶς κατευθυνομένων καὶ καταλλήλως διαμορφουμένων, καθὼς καὶ ἐκ τῆς εὐφυΐας τοῦ ἀνθρώπου, ἐξαρτᾶται ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τοῦ «εὖ ζῆν» ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Αὗται δὲ πάλιν εἶναι αἱ δυνάμεις, αἵτινες δύνανται νὰ ὀργανωθῶσι καὶ νὰ κατευθυνθῶσιν εἰς κοινωνικῶς ἐπωφελεῖς πράξεις, αὐτῶν δὲ ἢ μὴ ἱκανοποίησις ἐπιφέρει καὶ ἀτομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα, συγκρούσεις, ἀνταγωνισμούς, ἐρεθισμούς, δυσανασχετήσεις τοῦ λαοῦ καὶ τέλος ἐπανάστασιν.

Αὗται εἶναι ἡ πηγὴ τῶν διαφερόντων τοῦ ἀνθρώπου, βάσεις μαθήσεως καὶ βάσεις τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἐν ἐπικοινωνίᾳ ζωῆς ἀνθρώπων τε καὶ ζώων, ὑπ' αὐτῶν δέ, ὡς ὑπὸ ἐλατηρίων, κινουῦνται οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτῶν διαβίωσει εἰς πράξεις καὶ ἐνεργείας, ἀσυνειδήτως πολλάκις, καθὼς βεβαίως καὶ ὑπὸ διαφόρων διαφερόντων ἢ ἐθίμων (2).

(1). Βλ. Πλεστονα εἰς Γ. Σακελλαρίου Γενικὴ Ψυχολογία.

(2). Περβ. Park R. & Burges E. Introduction to the Science of Sociology σ. 30.

Τὸ ἔγκλημα καὶ τὸ παντὸς εἶδους ἀδίκημα, ἡ ἀνηθικότης καὶ τὰ ἄλλα φαινόμενα τοῦ κοινωνικοῦ ἐκφυλισμοῦ αἰτίαν πολλάκις ἔχουσι τὴν μὴ ἱκανοποίησιν, ἢ τὴν μὴ ἀναγνώρισιν ὑπὸ τῆς κοινωνίας τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐκφράσεως τοῦ «ὄ,τι εἶναι φυσικόν», τῶν δυνάμεων δηλ. ἐκείνων καὶ τῶν ἐξ ἐνστίκτου λειτουργιῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων προερχομένων ἐπιθυμιῶν, συναισθημάτων καὶ διαφερόντων τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐπιβάλλεται ἡ μελέτη τῶν δυνάμεων τούτων, διότι αὗται εἶναι αἱ βάσεις οὐχὶ τῶν ἀτομικῶν μόνον ἐνεργειῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν κοινωνικῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ κοινωνία ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἀτόμου, ἐνταῦθα δ' ἔγκειται ἡ σημασία τῆς ψυχολογίας διὰ τὴν κοινωνιολογίαν (1).

II. Τὸ πρὸς ἐπικοινωνίαν ἐνστικτον.

«Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν».

Ἀριστ. Πολιτ. Α, Ια, 30.

Τὸ ἐνστικτον τοῦτο, ὡς ἐν τοῖς «Πολιτικοῖς» τοῦ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει, εἶναι ἐμπεφυτευμένον εἰς πάντα ἄνθρωπον (2), σαφῶς δ' ἐπίσης παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ζῷα, ὡς λ.χ. εἰς τὴν καθ' ὁμάδας ἀποδημίαν τῶν πτηνῶν καὶ εἰς τὴν κατ' ἀγέλας συμβίωσιν τῶν μελισσῶν, μυρμηκῶν, προβάτων κ.λ.π.

Τὸ ἐνστικτον τοῦτο καθορίζει τὰς μορφὰς τῶν διαφόρων διασκεδάσεων μας, τῆ συνεργίᾳ δὲ καὶ τῆς τάσεως πρὸς συμπάθειαν καὶ τῆς πρὸς αὐτασυντηρησίαν, ὁδηγεῖ τοὺς ἀνθρώπους εἰς συμμερισμὸν τῆς χαρᾶς, τῆς λύπης καὶ τῶν ἄλλων συναισθημάτων τῶν συνανθρώπων των. Τὸ ἐνστικτον τοῦτο ὠθεῖ ἐπίσης, πλὴν ἄλλων αἰτίων, εἰς τὴν ἀστεφιλίαν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς διαδιώσεως εἰς πόλεις μᾶλλον ἢ εἰς χωρία, παρὰ τὰ μεγάλα ἐνοίκια, τὴν πύκνωσιν τῶν οἰκημάτων, τὴν στενότητα τῆς ζωῆς καὶ τὸν μεμολυσμένον ἀέρα, ὡς καὶ εἰς τὴν σύμπηξιν συλλόγων, λεσχῶν, μυστικῶν ἑταιρειῶν καὶ λοιπῶν κοινωνικῶν ἐνώσεων. Διὰ τῆς πρὸς ἐπικοινωνίαν ἐμφύτου τάσεως ὁ ἀνθρώπος ἀναπτύσσεται διανοητικῶς συγκρίνων τὰς ἱκανότητας καὶ ἀδυναμίας αὐτοῦ πρὸς τὰς τῶν ἄλλων, μανθάνει διαφόρους τρόπους ζωῆς, πῶς νὰ σέβεται δηλ. καὶ νὰ ἐκτιμᾷ ἀξίας ἄλλων συνανθρώπων του, ἀποκτᾷ δὲ ἀρετὰς καὶ κακίας ἀναλύγως τῶν ἐπικοινωνιῶν του, μετὰ τῶν ἀγαθῶν μὲν ἀρετὰς, μετὰ τῶν κακῶν δὲ ἀπόλλυσι καὶ τὸν ἐόντα νόον». Ὅλος ὁ κοινοτικὸς καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος, ἐξ οὗ ἡ πρόοδος καὶ ὁ πολιτισμὸς, ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ ἐνστικτον τοῦτο. Φυλὴ δέ, συμμορία, λέσχη, κύκλος, τάξις, λαός, ἀδελφότης, σωματεῖον, ἔνωσις, ὀμασπονδία, συνεταιρισμὸς κ.λ.π. βασίζονται ἐπὶ τοῦ ἐνστίκτου τούτου.

(1) Βλ. καὶ Maunier René—Γ. Παπαευσενίου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν*, σ. 12.

(2) «Πολιτικὸν ὁ ἀνθρώπος ζῷον πλῆθος μελίττης καὶ παντὸς ἀγλαίου ζῷου μᾶλλον».

Ἀριστ. Πολιτικ. Α, Ι.2.

2. Ἀνάγκαι τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι κοινωνικὸν ζῶον, εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης, πάντες δὲ μέχρι σήμερον ἀποδέχονται τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν. Καὶ δὲν εἶναι τοιοῦτο κατ' ἀνάγκην μόνον, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ συμπάθεια, ἡ ἀνάγκη νὰ περιβάλλεται ὑπὸ τῶν ὁμοίων του καὶ νὰ ἐπιδρῶ ἀμοιβαίως ἐπ' αὐτοὺς ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς φύσεώς του. Ὁρθῶς δ' ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Bentham εἶπεν ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται εἰς τὴν ἑναρμόνισιν τοῦ διαφέροντος ἑκάστου πρὸς τὰ διαφέροντα τοῦ κοινοῦ, κατὰ γράμμα ἄλλως τε ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζῇ μόνος. Τοῦτο καὶ θετικῶς ἐξεταζόμενον ἀλλὰ καὶ ἀρνητικῶς ἀποδεικνύεται πασιφανέστατα. Καὶ ὁ Ροβινσὸν ἀκόμη ἐχρειάσθη τὸν Παρασκευᾶν διὰ νὰ ζήσει καὶ ὁ ἄνθρωπος, λέγει ἡ Γραφή «οὐ καλὸν μόνος εἶναι» ἀλλ' ἔχει ἀνάγκην βοηθοῦ. Ἐξ ἀντιθέτου δὲ πάλιν, ὡς ὁ Durkheim εἰς τὴν περισπούδαστον μελέτην του «περὶ αὐτοκτονίας» λέγει, ἀντὰ αἷτια τῆς αὐτοκτονίας εἶναι ἐν μέρει προσωπικά, οὐχὶ ὀλιγώτερον εἶναι καὶ κοινωνικά. Ὅπου οἱ κοινωνικοὶ δεσμοὶ εἶναι στενώτεροι, τόσο ὀλιγώτερον τὸ ἄτομον αἰσθάνεται τὴν τάσιν πρὸς αὐτοκτονίαν, ἥτις ἄλλως τε εἶναι συχνότερα μεταξὺ τῶν ἀγάμων ἢ μεταξὺ τῶν ἐγγάμων, συχνότερα εἰς τὰς πόλεις, ὅπου οἱ πολλοὶ εἶναι «Νούμερα» ἢ εἰς τὰ χωρία, ὅπου ὄλοι οἱ χωρικοὶ ἀλληλοβοηθοῦνται καὶ ἀλληλοσυγκρατοῦνται, συνηθεστέρα εἰς τὰς προτεσταντικὰς καὶ τὰς μὴ θρησκευομένας χώρας ἢ εἰς τὰς ὀρθοδόξους καὶ καθολικὰς, συχνότερα εἰς τὰ ἐλεύθερον ἐπάγγελμα ἀσκοῦντα ἄτομα ἢ ὅπου οἱ ἐργάται ἀπὸ κοινοῦ ζῶσιν.

Ἡ ἠθικὴ ἐξ ἄλλου ἔχει κατ' οὐσίαν ἀρχὴν καὶ προέλευσιν κοινωνικὴν. Εἰς τὴν κοινωνικὴν δὲ ζωὴν ὀφείλεται καὶ τοῦ μορφωμένου ἀνθρώπου ἡ ἀνωτέρα ἠθικὴ ἀντίληψις, ἡ εὐσυνείδητος ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ διαρκὴς προσπάθειά του πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτοῦ καὶ ἡ ὑπακοὴ εἰς τὴν κατηγορικὴν προσταγὴν.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Κοινωνικοῦ βίου ἡ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς εὐρεσιν τροφῆς καὶ προφύλαξιν ἀπὸ τῶν παντοειδῶν ἐχθρῶν, διὰ ταύτης δὲ τῆς ἐπικοινωνίας ἡ συνεργασία τῶν ἀνθρώπων ἐπετεύχθη καὶ ἐτέθη ἡ βάσις τῆς Κοινωνίας.

Τὸ κοινωνικὸν ἔνστικτον κυρίως καὶ σαφῶς ἐμφαίνεται εἰς τὰ ἄτομα κατὰ τὸ 12ον ἔτος περίπου τῆς ἡλικίας, ὅποτε τὸ παιδίον διὰ τῶν ὁμαδικῶν παιγνιδίων του δεικνύει, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ κυβερνήσῃ ἑαυτὸ κατὰ τὴν διέξαγωγὴν τῶν ζητημάτων καὶ τῶν προβλημάτων τῆς μικρῆς του κοινωνίας, τὰ ὅποια δὲν εἶναι καὶ πολὺ διάφορα τῶν τῆς μεγάλης κοινωνίας, δι' ἣν πρέπει νὰ παρασκευάζεται.

Ἐπὶ τοῦ ἔνστικτου τούτου στηρίζεται καὶ ἡ φιλία, ἡ ἐκ κοινῆς συμβιώσεως προερχομένη, ὡς ἡ μεταξὺ συμπαθητῶν, συστρατιωτῶν κ.λπ. ἐξ ἧς, ἔνεκα τῶν κοινῶν τυχῶν καὶ περιπετειῶν, τῆς κοινῆς χαρᾶς καὶ λύπης, στενότατοι σύνδεσμοι συνυφαίνονται καὶ ἀναπτύσσονται.

Εἰς πᾶν ἔθνος τὰ παιδιά ἔχουσι τὴν κοινωνίαν των καὶ κινουῦνται κατ' ὀμάδας, κατὰ «συμμορίας», μὲ τοὺς ἀρχηγούς των καὶ τοὺς αὐστηροὺς πολλὰκις δικαστάς των! Ἐκ τῆς καλλιεργείας δὲ τῆς τάσεως ταύτης πρὸς κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῶν παιδῶν ἔν τε τῷ σχολείῳ καὶ ἔκτος αὐτοῦ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ ἠθικὴ των ὀνάπτυξις ἐπὶ τοῦ ἐνστικτοῦ δὲ τούτου στηρίζεται ἡ σύμπτυξις καὶ εὐρυθμὸς λειτουργία τῶν κατὰ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν συνδέσμων, σωματείων, συντεχνιῶν, κομμάτων, ὀργανώσεων παντὸς εἴδους, αἵτινες εἰς τὴν κατὰ τὴν σημερινὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀλληλεξάρτησιν τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας καὶ τὴν διαμόρφωσιν αὐτῆς ἀποτελοῦσι τὴν παλαιστραν καὶ τὸ γυμναστήριον τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡλικίης ζωῆς καὶ τῆς προόδου.

Β. Ἡ ὀριμὴ πρὸς μίμησιν.

Μίμησιν καλοῦμεν τὴν τάσιν τοῦ ἀπαντᾶν ὁμοίως πρὸς τὸ ἐξ οὗ ἡ ἀπάντησις ἐρέθισμα. Γελῶμεν λ.χ. βλέποντες ἄλλους νὰ γελῶσι, κλαίωμεν δ' ἐπίσης ἢ λυπούμεθα, παρατηροῦντες ἄλλους εἰς τὴν συναισθηματικὴν ταύτην κατάστασιν εὐρισκομένους.

Τὴ ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς μιμήσεως πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἐξετίμησεν, ἀναγνωρίσας τὸν ἄνθρωπον ὡς τὸ μιμητικώτατον πάντων τῶν ζώων.

Ἡ κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν βρεφικὴν, μίμησις εἶναι ἀντανακλαστικὴ, ὡς πᾶς τις δύναται νὰ ἀντιληφθῇ ἂν παρατηρήσῃ ὅτι καὶ τὸ μικρὸν βρέφος μειδιᾷ, ὅταν οἱ πέριξ αὐτοῦ μειδιῶσιν. Εἶναι αὕτη ἡ μόνη καθαρὰ μίμησις ἐξ ἐνστικτοῦ προσερχομένη, διότι βραδύτερον τὸ παιδίον τὴν ἔμμετον ταύτην τάσιν μεταβάλλει εἰς ἕξιν. Δύο ἐπομένως εἰδῶν μιμήσεις ἔχομεν ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν:

1) Μίμησιν ἐξ ἐνστικτοῦ, λίαν περιορισμένην, καὶ

2) Μίμησιν, ἣτις κατὰ τὸ μέγιστον μέρος εἶναι ἕξις. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ μίμησις ὑπὸ τῶν πλείστων ψυχολόγων θεωρεῖται οὐχὶ ὡς ἐνστικτον, ἀλλ' ὡς εἶδος ἕξεως.

Ὡς πρὸς δὲ τὸν τρόπον τῆς ἐκδηλώσεως τῆς μιμήσεως καὶ τὴν προσπάθειαν, ἣν καταβάλλομεν πρὸς μίμησιν, ἔχομεν 1) ἐκ οὐσίαν μίμησιν, (λ.χ. ὅταν τὸ πρῶτον τὸ παιδίον μανθάνῃ νὰ γράφῃ), 2) ἀκ οὐσίαν ἢ αὐτόματον μίμησιν τῶν πράξεων τῶν ἄλλων, (πρὸβλ. καὶ ἔθιμα, παραδόσεις, θρησκευτικὰς πίστεις, ὁμοιότητα πολιτικῶν φρονημάτων υἱῶν πρὸς τὰ τῶν γονέων, ἐκλογὴν πολλὰκις ἐπαγγέλματος, παντοίας ἄλλας ἕξεις ἐκ τοῦ σχολείου, τοῦ οἴκου, τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ὄλης τῶν περὶ ἡμᾶς συμπεριφορᾶς).

Σπουδαίότης τῆς μιμήσεως. Ὁ C. Tarde, ὡς περαιτέρω πραγματευόμεθα (1), τὴν μίμησιν (2) θεωρεῖ ὡς τὴν οὐσίαν τῆς κοινωνίας,

1) Ηβ. κεφ. Ἰβὸν Κοινωνικοὶ νόμοι.

2) Πρὸς τὴν μίμησιν συνδέεται καὶ ἡ πᾶσι πρὸς δραματικὴν παράστασιν τὸ δραματικὸν ἢ τὸ ἐνστικτὸν καλοῦμενον ἐνστικτον. Ηβ. καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῷ περὶ ποιητικῆς ἔργῳ αὐτοῦ λεγόμενα περὶ τῆς κωμωδίας ὡς μιμήσεως πράξεως.

λέγων ότι αὕτη εἶναι μία περίπτωση τοῦ θεμελιώδους φυσικοῦ νόμου τῆς ἐπαναλήψεως. Καὶ ἐν μὲν τῷ ὕλικῳ κόσμῳ ἡ ἐπανάληψις αὕτη τελεῖται συνηθέστατα δι' ἀναπαραγωγῆς, ἐν δὲ τῷ ὑπεροργανικῷ ἐμφανίζεται ὡς μίμησις ἐθίμων, συνθηκῶν καὶ ἔξεων καλῶν ἢ κακῶν τοῦ πολιτισμοῦ (τοῦ καπνίσματος λ.χ. τῶν ἐθίμων τοῦ γάμου, τῆς ταφῆς κ.λ.π.).

Κατὰ ταῦτα ἡ μίμησις εἶναι μεγάλη συντηρητικὴ δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας ἡ κοινωνικὴ προόδος μιᾶς ἐποχῆς μετοχετεύεται εἰς τὴν ἄλλην, χωρὶς νὰ ἀναγκάζεται ἡ νέα κοινωνία νὰ πειραματίζεται πάλιν πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν αὐτῶν μέσων καὶ παραγόντων τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Εἶνε δ' ἡ μίμησις παράγων ἀπορρέων ἐκ τῆς κληρονομίας τῶν προϊόντων ἐξόχων πνευμάτων, ζησάντων καθ' ὠρισμένας ἐποχὰς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, ὧν τὰ ἔργα καὶ αἱ ἰδέαι πλουτίζουν τὰς γνώσεις ἡμῶν καὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν πνευματικὴν ἡμῶν αὔξησιν. Ἡ μίμησις ἀναζητῶναι τὸ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀναπτυσσόμενον ἄτομον καὶ ἀφομοιώνει αὐτὸ πρὸς τὴν κοινωνίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ.

Ἡ μίμησις εἶναι ἐπίσης ἐκείνη, ἣτις μεταβάλλει τὰς σκέψεις, τὰ συναίσθηματα καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν οὗτος ἐνεργῆ ὁμαδικῶς ὡς μέλος ὁμάδος τινός, ἢ συλλόγου, ἢ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἢ πόλεως, ἢ ἔθνους, ἢ ἄλλης κοινωνικῆς ὀργανώσεως, σπουδαιότατα δὲ βοηθεῖ καὶ διευκολύνει τὴν συνολικὴν λειτουργίαν τοῦ ὁμαδικῶς σκέπτεσθαι καὶ πράττειν. Τὴν μεγίστην ἐπίσης κοινωνικὴν σπουδαιότητα τῆς μιμήσεως παρατηρεῖ τις εἰς τὴν διατήρησιν τῶν θεσμίων, τῶν πίστεων, τῶν ἰδανικῶν καὶ τῶν νόμων τῶν προγόνων, ἢ γενικώτερον εἰς τὴν Παράδοσιν, ἣτις ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταδίδεται διὰ τῆς μιμήσεως, καθὼς καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς μετάδοσιν καὶ ἀποδοχὴν πρωτοτύπου τινός ἢ νέας ἰδέας, ἣν ἄτομα καὶ ὀμάδες προπαγανδίζουν ὑπεισάγουσιν εἰς τὸ μέγα σῶμα τῆς παραδόσεως.

Εἰς τὴν μίμησιν στηρίζεται ἡ διάδοσις λ.χ. «τῆς μόδας», τοῦ τρόπου τοῦ ἐνδύεσθαι, φέρεσθαι, χαιρετᾶν, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ διάδοσις πάσης πίστεως, ἔξεως, ἢ διαθέσεως τοῦ πνεύματος, ἀναλόγως τῶν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς πυκνότητος τοῦ πληθυσμοῦ. Τελεῖται δ' ἡ μίμησις κατὰ δύο νόμους «διαχέεται δηλ. ὡς εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις κατὰ γεωμετρικὸν λόγον» καὶ 2) ἀλλοιοῦται ἡ μίμησις ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον διαχεομένη (πρὸβλ. περὶ αὐτῶν Κεφ. Κοινωνικὸν νόμοι).

Ἡ μίμησις ἐπομένως δὲν εἶναι μόνον συντηρητικὸς, ἀλλὰ καὶ ἐνεργητικὸς παράγων τῆς κοινωνικῆς προόδου.

Α. Τὸ γενετήσιον ἐνστικτον.

Ἄν μὴ τὸ ἰσχυρότατον, πάντως ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ἐνστικτῶν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ γενετήσιον ἐνστικτον. Ὁ Πλάτων ἤδη διέγνωσε τὴν μεγάλην ἰσχὺν τοῦ γενετησίου ἐνστικτου, λέγει δὲ ἐν τῇ Πολιτείᾳ του περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶναι ἰσχυρότατον.

Τὸ ἐνστικτον τοῦτο, μετὰ τοῦ πρὸς κτῆσιν ἢ τροφήν, εἶναι τὸ σπουδαιότερον διὰ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν οικονομικὴν ζωὴν καὶ τὴν διακίβνησιν τῆς

ζωῆς. Κοίτοι δὲ ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν του ἄποψιν φαίνεται μᾶλλον ἀντι-κοινωνικόν, ἢ σπουδαιότης ὅμως αὐτοῦ διὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν εἶναι αὐτονόητος, διότι ἐπ' αὐτοῦ βασίζεται ἡ ὑπαρξίς καὶ ἡ διατήρησις τῆς κοινωνίας. Ἐκ τῆς διακυβερνήσεως τοῦ ἐνστίκτου τούτου καὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ λύσις πλείστων ἄλλων κοινωνικῶν καὶ ἠθικῶν προβλημάτων. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἐλέχθη, εἶναι ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων ἐνστίκτων, ἀποβαίνει καὶ τὸ δυσκολώτερον πρὸς διακυβέρνησιν καὶ γεννᾷ πλεῖστα ἀτομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα καὶ μεγίστας δυσκολίας.

Τὰ προβλήματα καὶ αἱ δυσκολίαι αὗται ἐν μὲν τῇ πρωτογόνῳ κοινωνίᾳ, ἐνθα ὁ ἔρως ἐθεωρεῖτο ὡς τις φυσικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐκδήλωσις τῆς ζωῆς, ἐλύοντο καὶ καθίσταντο εὐχερέστερα διὰ τοῦ ἐγκαίρου, κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, γάμου τῶν νέων.

Εἰς τὴν σημερινὴν ὅμως πολυσύνθετον κοινωνίαν τὰ προβλήματα ταῦτα κατέστησαν δυσχερέστερα, διότι αὕτη διὰ τῶν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος πολλαπλασιαζομένων ἐφευρέσεων, τοῦ αὐτοκινήτου καὶ τοῦ ραδιοφώνου, τῆς ἐπιθυμίας πολυτίμων ἐνδυμάτων κ.λ.π. ἐπαυξάνει τὰς οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις. Ἐκ τούτου τὰ πρὸς τὸν γάμον κεφάλαια ἐλαττοῦνται, ὁ δὲ νέος, ἐνῶ δὲν αὐξάνει τὴν παραγωγικότητά του, τοῦναντίον αὐξάνει τὰ ἔξοδά του, ὠθούμενος δὲ φύσει ὑπὸ τοῦ ἐνστίκτου τούτου ἐπιθυμεῖ νὰ ἔλθῃ εἰς γάμον, ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι ἐμποδίζουν αὐτόν, γίνεται προικοθήρας μὲ ἀποτέλεσμα ἀναβολὴν τοῦ γάμου ἀπὸ δεκαετίας εἰς δεκαετίαν.

Καὶ ποία μὲν ἡ ψυχολογία τοῦ ἐνστίκτου τούτου καὶ τὰ μέσα πρὸς ὑγιεινὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, καὶ γενικωτέρον τίς ἡ ἀγωγή αὐτοῦ, ἀλλαχοῦ πραγματευόμεθα (1). Ὅτι ὅμως μάλιστα εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸ ἐνστίκτον τοῦτο εἶναι, ὅτι ἡ ματαίωσις τῆς ἱκανοποιήσεως αὐτοῦ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιφέρῃ εἰς ἄτομά τινα ἀσθενικά, μὴ ἀσκοῦντα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ὑπερβολικὴν ταχυκαρδίαν, ἀϋπνίαν, δυσφορίαν καὶ ἐλαττωματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὀργανικῶν λειτουργιῶν αὐτῶν, καὶ δὴ καὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητός των, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προσαρμογὴν των εἰς τὴν ζωὴν καὶ νὰ καταστήσῃ ἐπομένως αὐτὰ ἐπιρρεπῆ ἐνίοτε εἰς πράξεις ἐπιβλαβεῖς (2).

Ἡ κοινωνικὴ σημασία τοῦ ἐνστίκτου. Τὸ ἐνστίκτον τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦ πρὸς κτῆσιν, τροφήν, ἐνδυσιν, οἴκησιν, ἢ γενικῶς πρὸς ΑΥΤΟΣΥΝΤΗΡΗΣΙΑΝ, καὶ τοῦ μαχητικοῦ, εἶναι τὰ μᾶλλον δυσήνια ἐκ τῶν ἐνστίκτων, ἔνεκα τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα τῶν σημερινῶν κακῶν ἐμφανίζονται ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Τῶν ἐνστίκτων τούτων ἡ κατανίκησις καὶ ἡ χαλιναγώγησις ἀποτελεῖ δεῖγμα ἐγκρατοῦς, μορφωμένου καὶ πολιτισμένου μέλους τῆς κοινωνίας, τοῦ-

(1) Γ. Σακελλαρίου, *Ψυχολογία τοῦ Παιδός*, σελ. 395 κ. ε.

(2) Τοῦ αὐτοῦ, *Πειραματικὴ ἔρευνα τοῦ συναισθηματικοῦ βίου. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐρευνα τοῦ συναισθηματικοῦ βίου ψυχοπαθῶν (Πρακτ. Ἱατρικῆς Ἑταιρείας 1932)*

ναντίον δ' ὁ ἀχαλίνωτος κορσμός ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἐκφυλισμόν, τὴν ἀποκτίνωσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν κατάπτωσιν τῆς κοινωνίας.

Ἐπὶ τούτων δὲ καὶ τοῦ φόβου ἐστηρίχθη ἡ κοινωνικὴ διαβίωσις, διότι, ὡς περαιτέρω πραγματεύομεθα, ὁ τὴν πρωτόγονον ζωὴν διαβίων ἄνθρωπος, ἐλεύθερος ὢν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὁρμῶν καὶ ροπῶν του τούτων, συχνότατα ἤγετο εἰς συγκρούσεις, μάχας καὶ σπαραγμούς, ἕνεκα τῶν ὁποίων καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων αἰτίων (φόβου ἐξ ἐπιδρομῆς ἐχθρῶν, θηρίων, σεισμῶν, ἐπιδημιῶν κ.λ.π.), ἐπῆλθεν ἡ ἔνωσις τῶν πρότερον ἀνταγωνιζομένων ἀτόμων, οἰκογενειῶν καὶ ὁμάδων, ἡ ἀναπόφευκτος περιστολὴ τῶν ἀτομικῶν ὁρμῶν αὐτῶν, ἡ συμπάθεια, τὸ διαφέρον καὶ ἡ ἀγάπη αὐτῶν πρὸς τοὺς ὁμοίους των. Ἐκ τούτου ἐμορφώθη διάφορος διάθεσις, ἀντίληψις καὶ ἠθικὴ συνείδησις καὶ ἀνεπτύχθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων κυρίως προγόνων καὶ εἰτα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὁ σημερινὸς πολιτισμός. Ἐννοεῖται τοῦτο εἶναι συγγενέστατον πρὸς ἄλλην ἐκδήλωσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ἔ ρ ω τ α. (1)

Β. Ἐννοεῖται τὸ μητρικὸν ἔνστικτον

καὶ τὸ συναίσθημα τῆς τρυφερότητος.

Τὸ μητρικὸν ἔνστικτον ἐμφανίζεται εἰς τε τὰ ζῷα καὶ τὸν ἄνθρωπον εἰς ἰσχυρὸν βαθμόν. Ἄλλ' εἰς μὲν τὰ ζῷα ἡ ἀπώλεια τοῦ τέκνου εἶναι αἰσθητὴ μόνον ἐπ' ὀλίγον, κατόπιν δὲ λησιμονεῖται, ἐνῶ εἰς τὸν ἄνθρωπον παρομοίᾳ ἀπώλεια συνεπιφέρει πολλάκις καὶ ἀπώλειαν ἀμφοτέρων τῶν γονέων.

Ἡ αὐτοθυσίᾳ τῶν γονέων ὑπὲρ τῶν τέκνων των, αἱ ἀϋπνίαι καὶ αἱ στερήσεις, αἱ παντὸς εἴδους δοκιμασίαι τελοῦνται ἕνεκα τοῦ ὀρμεμφύτου τούτου. Ἐννοεῖται τοῦτο, ἐμφανιζόμενον πολλάκις μετὰ τοῦ γενετησίου, εἶναι ἡ θάσις τῆς οἰκογενείας, ἡς ἡ σταθερότης, κατὰ τὴν κρίσιν σχεδὸν πάντων τῶν ἐπιστημόνων, εἶναι ἡ κυρία θάσις τῆς εὐσταθείας τῆς κοινωνίας. Τὰ δύο δὲ ταῦτα ἔνστικτα ὠθοῦσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς καταβολὴν ἐνεργείας, προσπάθειας καὶ ἐργασίας μεγαλυτέρας, ἢ πάντα τὰ λοιπὰ ἐλατήρια καὶ κίνητρα τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, μάλιστα δὲ τὸ μητρικόν, ὅπερ, ὡς εἴπομεν, ὠθεῖ, πολλάκις εἰς αὐτοθυσίαν καὶ ἀπώλειαν τῶν γονέων.

Ἐνεκα τῆς σπουδαιότητος ταύτης τοῦ ἔνστικτου διὰ τὴν κοινωνικὴν ὑπόστασιν καὶ ἡ κοινωνία αὐτὴ καὶ ἡ ἐκκλησία διὰ σπουδαίων τελετῶν, ἐθίμων καὶ ἑορτῶν πανηγυρίζουσι τὸν γάμον, τοῦτο δὲ συνηθίζεται μάλιστα παρὰ τοῖς μὴ προηγμένοις λαοῖς καὶ τοῖς ζῶσι τεχνικὸν βίον, ὡς οἱ εἰς μεγάλας πόλεις διαβιοῦντες, ἐνθα ἡ λογικὴ καὶ ἡ ἀνάγκη ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ἐγωῖσμοῦ ἐφευρίσκουσι μέσα ἢ ἀγαμίας ἢ περιορισμοῦ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Μετὰ τοῦ ἔνστικτου τούτου συνδέεται καὶ τὸ συναίσθημα τῆς καλωσύνης ἢ τῆς συμπαθείας, ἧτις εἶναι τάσις πρὸς μεταφορὰν καὶ κατὰ φαντασίαν ἀναπαράστασιν τοῦ βίου τῶν ἄλλων καὶ ἐμμέσως ἐπιβίωσιν τοῦ βίου αὐτῶν.

(1) Βλ. καὶ Γ'. Σακελλαρίου *Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου* σ. 193—212, καὶ τοῦ αὐτοῦ *Ψυχολογία τοῦ παιδός Γ'* ἔκδ. σ. 158.

Ἐκ τῆς τάσεως πρὸς ἀνακούφισιν πρῶτον τῶν προσφιλῶν ἐγένετο ἐπέκτασις τῆς ἐκδηλώσεως ταύτης πρὸς πάντα ἄνθρωπον ἢ ζῶον ἀναξιοπαθοῦν ἢ πάσχον καὶ γέννησις τοῦ ἱεροῦ αἰσθήματος τῆς ἀγάπης. Εἶναι δὲ ἡ τάσις αὕτη εἰς τὸν ἄνθρωπον λίαν ἀνεπτυγμένη, καὶ ὅταν καλλιεργηθῇ ἐπαρκῶς καὶ εἰς ἐκτεταμένην κλίμακα, ἐπιφέρει γενικὴν τῆς Κοινωνίας εὐημερίαν, διότι εἰς ταύτην εὐρίσκεται ἡ πηγὴ καὶ ἡ θάσις τῆς ἀνιδιοτελοῦς ὑπηρεσίας καὶ εὐεργεσίας, ἐξ ὧν γενικώτερον ἀναπτύσσεται ἡ ἠθικὴ, γεννᾷ τὴν εὐσπλαγχνίαν καὶ τὴν ἐλεημοσύνην, τὰς κυριώτερας ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ κοσμῶσι πάσαν εὐγενῆ καὶ πεπολιτισμένην ὑπαρξιν καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἡ παρηγορία καὶ ἡ ἔνωσις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνεξαρτήτως φυλῆς, αἰρέσεως ἢ θρησκείας.

Τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐνστίκτου τούτου διὰ τὴν κοινωνίαν ἀναγνωρίζουσαι πᾶσαι αἱ εὐνομούμεναι πολιτεῖαι, συνῆψαν ἀνθρωπιστικὰς συνθήκας διὰ τοὺς συλλαμβανομένους αἰχμαλώτους ἐν πολέμῳ, διὰ τοὺς τραυματίας, τὰ νοσοκομεῖα καὶ τὸ ὑπηρετοῦν ἐν αὐτοῖς προσωπικόν, διὰ τὴν παροχὴν ὕλικῆς βοήθειας παντὸς εἴδους πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἐνδεῶν, πρὸς θεραπείαν ἀσθενῶν εἰς νοσοκομεῖα, πρὸς διανομὴν βοήθημάτων καὶ πρὸς πρόληψιν τῆς πρὸς τὰ παιδιά, πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γενικῶς καὶ πρὸς τὰ ζῷα σκληρότητος.

Ἄνευ τούτου τὸ πρὸς ἐπικοινωνίαν ἐνστικτον θὰ εἶχε μικρὰν σημασίαν, ἂν δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχεν εἰς τοὺς συναναστρεφομένους ἀλλήλους ἡ τάσις καὶ ἡ ἰκανότης τῆς κατανοήσεως καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἀξίας τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Διὰ τοῦτο καὶ κλαίομεν καὶ γελῶμεν καὶ ἀγανακτοῦμεν, ὅταν ἄλλους βλέπωμεν ταῦτα πράττοντας.

Ἐπὶ τῆς ὁρμῆς ταύτης ἐστηρίχθη καὶ ἡ κατάργησις τῆς δουλείας καὶ ἡ διὰ τῶν διδασμάτων τοῦ Ναζωραίου καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν ἢ κοινωνικῶν ἡγετῶν παρασχεθεῖσα εὐκαιρία πρὸς ἀνάληψιν δημοσίων ἀξιομάτων ὑπὸ πτωχῶν καὶ πλουσίων, ἡ διάδοσις τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος εἰς πάσας τὰς πεπολιτισμένας χώρας καὶ τέλος σήμερον ἡ ἀναγνώρισις παντὸς ἐργαζομένου ὡς ἔχοντος ἴσα δικαιώματα ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ διαχειρίσει τῶν κοινῶν.

6. Τὸ μαχητικὸν ἐνστικτον.

Τὸ ἐνστικτον τοῦτο ἐμφανίζεται μᾶλλον εἰς τὸ ἄρρεν ἢ εἰς τὸ θῆλυ καὶ συνεκφαίνεται μετ' ἄλλων ἐνστίκτων, ἰδίᾳ τοῦ τῆς ἐπιβολῆς.

Οἱ σπουδαιότεροι τῶν ψυχολόγων καὶ τῶν κοινωνιολόγων συμφωνοῦσιν ὅτι τὸ ἐνστικτον τοῦτο ἐμφανίζεται, ὅταν ἐναντιοῦται ἄλλο ἐνστικτον, ὑφ' οὗ καὶ προκαλεῖται. Ἡ ἐμφάνισις δ' αὕτη γίνεται κατὰ διάφορον τρόπον καὶ δὴ ἀναλόγως τοῦ προκαλοῦντος ἐτέρου ἐνστίκτου, πρὸς δὲ τὸ μαχητικὸν ἀντίτιθεται.

Περιοριζομένης τῆς πρὸς ἀσχολίαν τάσεως ἀτόμου ἢ ομάδος τινός, ἡ τῆς πρὸς κτῆσιν, πρὸς γνῶσιν, πρὸς κυριότητα ἢ πρὸς ἐπιβολήν, τὸ μαχητικὸν ἐνστικτον διεγείρεται κατὰ τῆς αἰτίας, ἧτις πιέζει αὐτό, ἀναλόγως τοῦ

συντρέχοντος και αντιμαχομένου ἐρεθισμού, και ἐκδηλοῦται δια διαφορών μέσων, με τὰ ὁποῖα συνήθισεν, εἴτε τὸ ἄτομον, εἴτε ἡ ὁμάς, νὰ ἐκδηλώνη τὴν ὁρμὴν ταύτην.

Εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκδηλοῦται ἡ ὁρμὴ αὕτη δια κινήσεων, μορφασμῶν, κλαυθμῶν και θυμοῦ. Ἐφ' ὅσον ὅμως τὸ παιδίον ἀυξάνεται, τότε ὁ κλαυθμὸς και ὁ θυμὸς παύονται και τὸ παιδίον, ἔφηβος ἢ ἀνὴρ, στηρίζεται πρὸς διεκδίκησιν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδίαν ῥώμην, ἣν και κατὰ τῶν πλεόν σεβαστῶν προσώπων δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ, ὅταν εὐρίσκειται ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἕνεκα τοῦ θυμοῦ του. Ἄν ὅμως ἀπὸ τῆς μικρᾶς του ἡλικίας ὁ ἀνθρώπος συνηθίσῃ νὰ γίνεται ὁσημέραι κύριος τοῦ θυμοῦ του και νὰ αὐτοκυβερνᾶται, τότε δὲν θὰ θυμῶνῃ εὐκόλως, οὔτε δια τὸ ἐλάχιστον θὰ προστρέχῃ εἰς ἐκδικητικὰ ἢ φρονικὰ μέσα.

Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν, ὅτι τοῦ ἐνστικτοῦ τούτου ἡ ἐμφάνισις και ἡ λειτουργία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀγωγῆς και τῆς μορφώσεως τοῦ ἀτόμου. Αἱ ἐκ τῶν πολέμων ἐπομένως καταστροφαί, οἱ κατασυντριπτικοὶ ἐπίσης ἀνταγωνισμοὶ μεταξὺ ὁμάδων και ἀτόμων δύνανται ν' ἀποφευχθῶσι, οἱ δὲ ἀνθρώποι νὰ ζήσωσιν ἄνευ πολέμων, ἂν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ σχολικὴ και ἡ ἀνδρική ἐκάστου ἔθνους κοινωνία εἶναι ὀργανωμένη οὕτως, ὥστε τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὰς ἄτομα νὰ ἐθισθῶσιν εἰς σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους, τοὺς θεσπιστέους, δι' ὧν οὔτε ἄτομον οὔτε ἔθνος θὰ πιέζεται, ἢ θὰ γίνεται ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ θὰ δύναται νὰ διαθέτῃ ἑαυτὸ ἐν πνεύματι ἀτομικῆς και γενικῆς ἀφελείας· ἀφ' ἑτέρου δὲ δι' ἰδρύσεως διεθνῶν δικαστηρίων και διεθνῶς στρατοῦ και ἀστυνομίας θὰ εἶναι δυνατόν και αἱ συγκρούσεις νὰ προλαμβάνωνται και νὰ ἀναπτυχθῶσιν ἀρχαὶ και κανόνες εἰρηνικῆς και δικαίας λύσεως τῶν διαφορῶν και ἀνταγωνισμῶν των, ἀντὶ τοῦ σημερινοῦ ἀγρίου ἀλληλοσπαραγμοῦ.

Ὅπως δὴποτε πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ και ἐνταῦθα ὡς ἀληθὲς τὸ τοῦ Ἡρακλείτου «πόλεμος πάντων πατήρ», ὅτι δηλ. τὸ ἐνστικτον τοῦτο συνέβαλεν εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν και ὀργάνωσιν. Μολονότι δὲ τοῦτο φαίνεται ὡς τὸ μόνον ἀντικοινωνικὸν ἐνστικτον, ἐν τούτοις οὐδεὶς θ' ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἀνάγκη πρὸς συνεργασίαν ἐν τῇ μάχῃ και ἡ ἐκ ταύτης ἐπιτυχία παρώρμησε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ὁμαδικὴν ζωὴν και δρασίαν και κατὰ τὸν εἰρηνικὸν βίον αὐτῶν. Τὸ ἐνστικτον τοῦτο ἐπίσης ὠδήσεν εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν μέσων τῆς καταστροφῆς, δι' ἀεροπλάνων λ.χ., ἀλλὰ και ἀπέβη ἐμμέσως ἡ αἰτία τῆς συγκοινωνίας και τῆς ἐπικοινωνίας πασῶν τῶν ἡπείρων δι' ὑδροπλάνων και ἀεροπλάνων εἰς χρονικὸν διάστημα ἀπίστευτον δια τὴν συντομίαν του. Τὸ ἐνστικτον τοῦτο ἐπομένως, ἐν συνεργασίᾳ μετ' ἄλλων, τοῦ τῆς ἐπιβολῆς ἰδία και τοῦ πρὸς ἐπικοινωνίαν, εἶναι ὁ συντελεστής τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, καθὼς και τῆς ἠθικῆς.

Ἄν δέ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀντικατασταθῇ τοῦτο δι' ὑβρῆς ἀγωγῆς, εἶναι δυνατόν ν' ἀποβῇ παράγων ἀνθρωπιστικῆς προόδου και εὐτυχῶν ἡμερῶν βίου δια τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Ἄλλ' ἵνα τοῦτο ἐπιτευχθῆ, εἰς τε τὴν παιδικὴν καὶ εἰς τὴν ἀνδρικήν κοινωνίαν, καὶ εἰς ἕλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἀνάγκη νὰ ὀργανωθῆ τὸ περιβάλλον δι' ἀμοιβαίων δεσμῶν καὶ ὑπόχρεώσεων καὶ συμφωνιῶν οὕτως, ὥστε αἱ φυσικαὶ τοῦ ἀτόμου ὁρμαὶ νὰ μὴ συγκρούωνται, ἀλλὰ νὰ εὐρίσκωσιν ἀγωγούς καὶ ὁδοὺς καταναλώσεως εὐγενεστερας, ἀνθρωπινωτέρας καὶ ἐπωφελεστερας, διὰ συνεργασίας τῶν παντοιοτρόπως ἀλληλοεξαρτωμένων ομάδων πρὸς τὸ κοινὸν πάντων καλόν.

Γ. Ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐπιβολὴν καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἐπάρσεως.

Ἡ τάσις πρὸς ἐπιβολὴν ἢ ἀναγνώρισιν ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὰ κοινωνικά ἐκ τῶν ζώων καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἤδη ἡλικίας, ἰδιαίτερα δὲ ἀπὸ τῆς ἐφηβικῆς. Προέρχεται δ' ἡ ὁρμὴ αὕτη ἐκ δύο ἄλλων τοῦλάχιστον τάσεων καὶ ἡ μὲν, καλουμένη ὑπὸ τοῦ Thorndike π ρ ὀ κ λ η σ ι ς εἰ ς π ρ ο ρ ο χ ῆ ν, παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἡ δὲ εἶναι καθαρῶς ἐπιβολὴ καὶ κυριαρχία ἐκ τῶν ἄλλων, προερχομένη κυρίως ἐκ συγκρούσεως συμφερόντων, διαφερόντων ἢ γνώμων.

Ἡ ὁρμὴ αὕτη πρὸς ὑπεροχὴν ἢ ἀναγνώρισιν ἐκδηλοῦται εἰς τὴν διακυβέρνησιν καὶ τὴν ὑπόταξιν ἄλλων (νίκην καὶ ἐκδίκησιν ἢ μή), εἰς ἐπανάστασιν κατὰ πιεζούσης καταστάσεως, εἰς φυσικὴν ἐνέργειαν (δεξιότητα, ὡραιότητα, πνευματικὴν ἰσχύν), εἰς ἐπιβολὴν σεβασμοῦ ἕνεκα οἰκογενειακῆς καταγωγῆς, πλούτου, συμμετοχῆς εἰς σωματεῖόν τι, φήμης τοῦ ὀνόματος, ἐπαγγέλματος, ἐκπαιδεύσεως, ἡλικίας ἢ φύλου, ἠθικῆς ἀξίας κ.λ.κ.

Γενικώτερον δὲ ἡ τάσις αὕτη διακρίνεται α) εἰς ὁρμὴν πρὸς ἀποδίωξιν πάσης ἐνοχλήσεως, β) ὁρμὴν πρὸς κυριαρχίαν προσώπων ἢ πραγμάτων, γ) ὁρμὴν πρὸς ἐπιτυχίαν γενικῶς, δ) ὁρμὴν πρὸς ἀμίλλαν καὶ ε) ὁρμὴν πρὸς πείραγμα καὶ φιλονικίαν, ἧτις δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία ὄψις τῆς τάσεως πρὸς ἐπιβολὴν (1).

Ἡ τάσις αὕτη πρὸς ὑπεροχὴν εἰς τε τὰ ἄτομα καὶ τὰς ομάδας ἱκανοποιεῖται ἐφ' ὅσον ἄλλα ἄτομα ἢ ομάδες εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθῶσι, τὰ ὁποῖα νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτάς, ἀπαιτεῖται τ.ἔ. συνεργασία—ἀκουσία ἢ ἐκουσία—ἀτόμου ἢ ομάδος, ἧτις θὰ θελήσῃ νὰ ἀποδεχθῆ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κατωτερότητα αὐτῆς· ἐνῶ ἡ ἱκανοποίησις ἄλλων τάσεων, ὡς ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ ἡ ἐξασφάλισις ἀτόμου ἢ ομάδος, δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ λ.χ. δι' ἀμοιβαίας ἀσφαλιστικῆς ὀργανώσεως.

Ἄλλὰ τί σύμβαίνει, ὅταν ἐν ἄτομον καταπιέζεται καὶ δὲν δύναται νὰ προσαρμολθῆ ἢ ἐπιβληθῆ εἰς τὸ περιβάλλον του; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι δυνατόν νὰ σχηματισθῶσιν ἐν τῷ πιεζομένῳ ἀτόμῳ πλήν ἄλλων καὶ «ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ ΚΑΤΩΤΕΡΟΤΗΤΟΣ» (Inferiority Complexes).

Εἰς ἐκάστην κοινωνίαν ἐμφανίζονται ἀρκεταὶ περιπτώσεις τοιούτων

(1). Πρβ. καὶ Γ. Σακελλαρόπουλος, *Ψυχολογία τοῦ Παιδὸς Γ'*, ἐκδ. σελ. 148.